

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

IQTIBOS UCHUN

Bibixadisha Joldasbaeva. «Tinish Don»
hám «Shirashılar» romanlaridağı
dávır qaharmanı tragizminiń ashıp
beriliwi // «O'zbekiston olima
ayollarining mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissasi» mavzusidagi
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
materiallari (Nukus, 2026-yil 9-10-
oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 707-
710. – DOI: [https://doi.org/10.66073/](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910138)
ReFocus-Conf/0910138

«TÍNÍSH DON» HÁM «SHÍRASHÍLAR» ROMANLARÍNDAGÍ DÁWIR QAHRMANÍ TRAGIZMINÍŇ ASHÍP BERILIWI

Bibixadisha Joldasbaeva

QMU, tayanish doktoranti

E-mail: biybiyjoldas98@gmail.com

Annotaciya: Bul maqalada M.Sholoxovtın «Tinish Don» hám Sh.Seyitovtın «Shirashılar» romanlaridağı dávır qaharmanı obrazınıń tragizmin ashıp beriwdegi kórkemlik izlenisleri hám súwretlew ózgeshelikleri haqqında sóz etilgen. Dávır qaharmanın jaratıw máselesi Grigoriy Melexov hám Esjan ğarrı obrazları mısasında analizlenedi.

Annotatsiya: Bu maqolada M.Sholoxovning «Tinch Don» va Sh.Seyitovning «Shirashılar» romanlaridagi davr qahramoni obrazining fojeasini ochib berishdagi badiiy izlanishlari va tasvirlash xususiyatlari haqida so'z boradi. Davr qahramonini yaratish masalasi Grigoriy Melexov va Esjan chol obrazlari misolida tahlil qilinadi.

Gilt sózler: Dávır qaharmanı tragizmi, qaharman psixologiyası, milliy xarakter, ishki psixologiyalıq krizistıń súwretleniwi.

Kalit so'zlar: Davr qahramoni tragizmi, qahramon psixologiyasi, milliy xarakter, ichki psixologik krizisning tasvirlanishi.

Kirisiw

M.Sholoxov Grigoriy Melexov obrazında, Sh.Seyitov Esjan ğarrı obrazında dávır qaharmanınıń eń jaqsı úlğilerin jaratıp, olardıń qádiriyatları hám mental stereotipleri menen shaxs ishki tańlawları ortasında konflikt payda etip, shaxs tragediyasına shekem alıp baradı. Yaǵnıy dávır qaharmanı tragediyasını onıń jeke psixologiyası menen emes, al ol tiyisli bolǵan ortalıqtıń ar-namıs haqqındağı túsiniqleri, shańaraq hám jámiyet aldındağı minneti, watan hám tuwılıp ósken jerge múnásibeti, erkinlik haqqındağı kózqarasları, diniy-intizamlıq qádiriyatları, úrp-ádetleri menen de baylanıstırıw múmkin.

Grigoriy Melexov kóplegen ilimpazlardıń túrli pikirlerine sebep bolǵan obraz sanaladı. Grigoriy unamlı yaki unamsız obraz dep ajratıp kórsetiw múmkin emes: «M.Sholoxov Grigoriy Melexov obrazında xalıq ruwınıń kúsh-qúdiretin ózinde jámlegen, ishki qarama-qarsılıqlarǵa tolı, kóp qırılı shaxstı súwretleydi. Bas qaharman xarakterinde kazaklardıń jawıngerlik ruwhı ápiwayı insan qálbi menen uyǵınlasıp ketken. Grigoriy Melexovtı birjaqlama unamlı yaki unamsız qaharmanlar qatarına kiritip bolmaydı. Avtor mine usı obraz arqalı Don kazakları ómiriniń barlıq quramalılıqların sáwlelendiren» [2, 59].

Materiallar hám metodlar

«Tinish Don» hám «Shirashılar» romanlaridağı tragediyalıq Grigoriydıń barlıq jaqınlarınan ayırılıp jalǵız balası menen qalıwı yaki Esjan ğarrıınıń baspashınıń qolında ólim tabıwı

«O'zbekiston olima ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9-10-OKTYABR 2026

emes, al olardıń ishki áleminiń daǵdarısqa júz burıwı edi. M.Sholoxov dáslep Grigoriy Melexovtı sezimleri ortasında sheshim qabıllawǵa májbúrleydi. Patriarxal dúzim tási hám jámiyetlik ádep-ikramlılıq normalarına sáykes Grigoriy shańaraǵına maqul kelgen, ata-anası tańlaǵan qız benen shańaraq tiklewı kerek. Kewil máselesi ekinshi orında. Grigoriydıń ishki daǵdarısı Aksinyaǵa sezimi bolatura Natalyaǵa úylengen waqtınan baslanadı. Sezimler hám jámiyetlik intizamnıń ortasında qalıp qoyadı. Grigoriy bolsa bunı biypárwalılıq penen qabıllaydı, sonıń nátiyjesinde Grigoriyǵa qarata unamsız qatnas payda boladı. Biraq keyin ala ol ómirdegi óz baxıtsızlıǵın shańaraq tiklewde biyparıq qatnas islegenliginen dep biledi. Sol ushın da puqaralar urısı waqtında úyine kelmesten, ilajı barınsha shańaraqlıq máselelerden uzaǵıraq júriwge háreket etedi:

Jazıwshı sońınan Grigoriy Melexovqa eki túrli joldan birin tańlaw wazıypasın qoyadı – Patsha Rossiyasın qollap-quwatlap, Patshaǵa xızmet etiw yaki bolsheviklerdiń izinen barıp, revolyuciya ushın xızmet etiw. Mine usı tańlaw Grigoriydıń boyındaǵı milliy xarakterlik sıpatlardıń ashılıwına túrtki boladı: bir insandı ayıpsız jazalamaw, urısqa degen negativ kózqaras h.t.b. Usı halat sebep ishki psixologiyalıq jaǵdayı menen gúresedi. Bunı urıs juwmaqlanıp, úyine kelgen Grigoriydıń kúyew balası hám dostısı Mishka Koshevoy menen dialogınan kóriw múmkin. Mishka onı Polsha tárepke ótip ketiw niyeti bolǵanlıqta ayıplaydı: « - Yaq, qálemedim (Polshaǵa ótiwdi qálemegen – **B.J.**). Men xızmet etip boldım, mende heshkimniń haqısı qalmadı. Endi heshkimge xızmet qılmayman. Urıstan sharshadım, janımnan da toyıp boldım, urıs dese júregim jarıla jazlaydı. Hámmeşinen biyzar bolǵanman: revolyuciya dan da, kontrrevolyuciya dan da. Maǵan qalsa hámmesi... dozaqı bolsın! Óz balalarımın aldında tınısh jasamaqshıman, úydiń kúndelikli jumısları menen shuǵıllanǵım keledi, arızım sol ǵana. Gápime isen, Mixail, men saǵan júreken shıǵarıp aytıp atırman!» [4, 417]. Grigoriydıń ókinish hám óz-ózine ashıw menen aytqan bul sózleri onıń real ishki psixologiyalıq halatın kórinisi edi. Al Proxor menen bolǵan sáwbetinde bolsa, onıń ıqrarı hám ózine oqıǵan «húkimi»n bayqaw múmkin: « ... - Ne-ne jaqsı adamlardıń ólip ketkenine qıynalaman-aw, olar ushın heshkim qayǵırmaydı... – Biraq shınnı aytsam, jas Lisnickiy menen biziń Koshevoy sıyaqlı adamlarǵa bárqulla háwesim keletuǵın edi... Olar ushın aldınnan hámme nárese anıq edi, maǵan aqrına shekem bári dumanlı boldı. Ekewiniń de óz jolı bar: sonday úlken, durıs jol, bası da, aqrı da málim. Men biyshara on jetinshi jıldan beri soqpaq joldan shıǵalmayman, más adamǵa uqsap tentirekleymen ǵana... Aqlardan keshtim, qızıllarǵa qosıla almadım, tap suwdıń betinde qalqıp júrgen tezekteymen...» [4, 428]. Grigoriy bunnan soń usı ıqrarı menen jasaydı, ókinip jasaydı. Mine bul – Grigoriy Melexov tragediyası edi. Óz táǵdirine bolǵan biypárwalıq, maqsetsizlik, ıqtıyarın ózgelerdiń qolına tapsırıp qoyıw, ruwhıy ázzilik shaxs tragediyasına alıp keldi.

Nátiyjeler

Grigoriydıń eń úlken qátesi – islep atırǵan isleriniń nadurıs ekenligin biletura, olarǵa qarsı sanalı túrde qatnas bildire almaǵanlıǵı, boyındaǵı kazaklıq ruwhı menen ulıwma gumanistlik túsiniklerin birlestirip, ómir filosofiyasın islep

shıgılmağanı edi. Ol shańarağına qarsı shıgıp bolsa da Aksinyağa eriskeninde, sezimlerin túsine alğanında Natalyanı da baxıtsız qılmağan hám ózi de shańaraqlıq baxıtqa erisken bolar edi. Eger Grigoriy puqaralıq poziciyasına anıqlıq kirite alğanında, bir joldı tańlay alğanında ómiri táshwishler menen ótpegen bolar edi. Bul qáte onıń tragediyası boldı – dezertir bolıp óz elinen ayra tústi, súyiklisi – Aksinyanı, shańarağın hám qızın joǵalttı.

Grigoriy bulardıń barlıǵın jasap júrip ańlağan bolsa, Esjan ǵarrı bir aqshamda jetpis úsh jıllıq ómirin sholıw arqalı túsiniw jetedi. «Tınısh Don»nıń epopeyalılıǵı da sonda, avtor bir insan ómirin, túrli tariyxıy waqıyalar fonında súwretleydi. Al Sh.Seyitov poziciyası basqasharaq. Esjan ǵarrı milliy qádiriyatlar tolıǵı menen boyına sińgen obraz, onıń jańa túsiniw hám isenimlerdi qabıl etiwı qıyın. Biraq ómir hám ólim arasındaqı bir qádem insańǵa barlıq turmısın, aytqan sózlerin, qáte-kemshilikleri hám isley almağanların yadqa túsiredi. Esjan ǵarrıda ómirinde keskin burılıs bolǵanı ushın óz ómirin sholıw múmkinshiligi boladı: «Men usı qayırda shirip ketkenmen! Bılay-bılay shıqpağan soń hesh nárseni kórmegenmen, bir kún ǵana jasaǵanman, wássalam!...» [5, 61] dese, Allayardıń qalǵan jetpis úsh jıl ómirińiz ne boldı, degen sorawına: «...Jetpis úsh jasım qurısın meniń! Sonda tek bir kún ǵana jasaǵanman, basqa kúnlerimniń bári tek soǵan usap kete bergen. Hámme kúnimde de tek azanda erte turǵanman, sáskelik jarma ishkenmen, túslegenmen, keshte taǵı mal-hal, qora-qopsı, taǵı awqat, taǵı tósek... Erteńine taǵı sonday, arǵı kúni taǵı! Kórgenim bir dárya, usı dáryanıń balıǵı, ana-aw shat-shabırdıń arasınan ań awlaǵanman, egin ekkenmen, wássalam!...» [5, 62], - dep juwap beredi.

Esjan ǵarrınıń kóp jasaǵanlıǵı hám únsiz eki atlınıń aldında aydalıp keliwi, keshki ımırt peyzajı onıń ózin-ózi sholıwına járdem beredi. Bul haqqında ilimpaz P.Nurjanov mınaday pikir bildirgen edi: «Biz tallap otırǵan romandaǵı Esjan ǵarrı da ómirde jasawdıń haslı mánisin kesh bolsa da túsiniw jetedi. Buǵan bir jaǵınan tariyxıy sharayat, ondaǵı dramatizmge tolı waqıyalar sebepshi bolǵan bolsa, ekinshi jaǵınan, ǵarrınıń óz ómir jolına islegen háreketlerine «sırttan turıp», «basqa názer menen qaray alıw» qábileti imkaniyat jarattı» [3, 100]. Sırttan ózin-ózi sholıw alıw danışpanlıq belgisi, bul danışpanlıq Esjan ǵarrıda bar, biraq kóp kórmegenlik hám bilimsizlik sebebinen onıń danışpanlıǵı ózine payda keltirmeydi. Ol asa sezimtal, psixologiyasındaqı krizis waqtında Baǵdıyar palwan menen balası Dosjannıń tańlaǵan jolın durıs dep sanaydı: «Baǵdıyar ne de bolsa bılay-bılay júrip, jaqsı-jamandı kórip, jaqsılıq-jamanlıqtıń ne ekenligin bilip, basındaǵı suwdı miyge aylandırıp alǵa-an!..» [5, 62] dese, ókinish penen: «Ómir ótip ketti – á! Ómir qaytıp keler me edi, urnıǵıp jasar edim, órtenip jasar edim! Bir ayaǵım górdede, endigi jaǵında men kimge kerekpen?! Shıraǵım Dosjandiki kútá ǵana maqul bolǵan eken! Baǵdıyar palwannıń esi bar!» [5, 24]. Bunnan Esjan ǵarrı Baǵdıyar palwan menen Dosjandı, bolshevizmde moyınladı, «qızıl» boldı degendi ańlatpawı kerek. Insanda bilim joqlıǵınan ózi ishinde bolmaǵan hárqanday sistemanı ideal sanaydı. Bul psixologiyalıq halat esaplanadı, avtor usı halattı Esjan ǵarrı obrazı arqalı sheberlik ashıp bergen.

Esjan ǵarrı – jeke isenimine, qanına shekem sińip ketken qádiriyatlarına sadıq obraz. Ol heshqashan men «aq»pan yaki «qızıl»man demedi. Onıń ókinishi –

ómiriden artıǵı menen alıp qala almaǵanı, sawatsız, kórgensiz bolǵanlıǵı edi. Grigoriy Melexov ta Proxor menen bolǵan sáwbetinde áyne usı sıpatın sıǵa aladı: «...Aqlar arasında men biygana edim, olar bárqulla maǵan gúman kózi menen qaraǵan. Bul tábiyiy náirse, qalay bunday bolmawı múmkin?! Aqırı men diyqan balası, sawatsız kazak bolsam...» [4, 428]. Eki avtor da Grigoriy Melexov hám Esjan ǵarrı obrazları arqalı milliy ózlikke asa berilip dúnyanı tanımaq hám jáhillik sebep ómirlik poziciyasın anıqlay almaq shaxs tragediyası bolıwı múmkin degen ideyanı alǵa súrgen. Bizińshe, ásirese, qaraqalpaq ádebiyatında bunday tereń psixologiyalıq súwretlewge iye obrazlar ádebiyattıń insantanıw xarakterin ele de ashıp bergен hám rawajlandırǵan bolar edi.

JUWMAQ HÁM USÍNÍSLAR

Juwmaqlap aytqanda, Grigoriy Melexov hám Esjan ǵarrı obrazlarınıń tariyxıy sharayat, ortalıq, dáwir, túrli keskin burılıslar dógeresinde áweresarsan bolıp qalıwı, shańaraqta tınıshlıq hám baxıtqa erise almaq sebepleri, bizińshe, qalıplesken jeke shaxsıyattaǵı ázzilikler hám qalıplesken xarakterlik sıpatlarǵa asa beriliw nátiyjesi. Grigoriy Melexov tábiyatınan júdá quramalı shaxs, bunday adamnıń barlıq dáwirlerde, hárqanday sharayat hám ortalıqta tragediyalarǵa beyim boladı. Al Esjan ǵarrı asa sada, jeke qádiriyatlarına sadıq, bunday insanlardı boysındırıw hám ideologiyalıq basım arqalı basqarıw ańsat. Eger onıń ruwhın oyatatuǵın keskin burılıs yáki túrtki bolmasa, máńǵúrge aylanadı. Ekinshi tárepten, milliy xarakter hám real sociallıq-siyasıy túsiniklerdiń qayshı keliwi insan psixikasın buzıp, psixologiyalıq krizis halatına alıp keliwi múmkin, bul bolsa shaxs tragediyası sanaladı. Sonlıqtan Grigoriy Melexov penen Esjan ǵarrı obrazları «dáwir adamı» tragediyasın kórsetip beriwshi obrazlar.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Литвинов В.М. Трагедия Григория Мелехова («Тихий Дон». М.Шолохов). – Москва: Издательство «Художественная литература», 1965. Стр.16.
2. Хадзиева А.А. Образ Григория Мелехова в романе-эпопее «ТихийДон»././ Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 9 (54) Т.1, 2022.
3. Нуржанов П. Хэзирги қарақалпақ романы поэтикасы (Композициялық хәм жанрлық-стильлик өзгешеликлери). Нөкис. «Билим», 2008. 100-бет.
4. Шолохов М. Тинч Дон. Асарлар тўплами (саккиз томлик). VI том. Тошкент. ЎзССР давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1963.
5. Сейтов Ш.Шырашылар. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1986.